

॥ तैत्तिरीय ब्राह्मणम् ॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

प्रत्युष्टं रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इत्याह। रक्षसामपंहत्यै।
अग्नेर्वस्तेजिष्ठेन तेजसा निष्टपामीत्याह मेध्यत्वाय। सुचः
सम्मार्ष्टि। सुवमग्रे। पुमांसमेवाभ्यः सश्यति मिथुनत्वाय।
अथ जुहूम्। अथोपभृतम्। अथ ध्रुवाम्। असौ वै जुहूः॥१॥
अन्तरिक्षमुपभृत्। पृथिवी ध्रुवा। इमे वै लोकाः सुचः। वृष्टिः
सम्मार्जनानि। वृष्टिर्वा इमाँल्लोकाननुपूर्वं कल्पयति। ते ततः
कृताः समेधन्ते। समेधन्तेऽस्मा इमे लोकाः प्रजयां पशुभिः।
य एवं वेद। यदि कामयेत् वर्षुकः पर्जन्यः स्यादिति।
अग्रतः सम्मृज्यात्॥२॥

वृष्टिमेव नि यच्छति। अवाचीनां ग्रा हि वृष्टिः। यदि
कामयेतावर्षुकः स्यादिति। मूलतः सम्मृज्यात्।
वृष्टिमेवोद्यच्छति। तदु वा आहुः। अग्रत एवोपरिष्ठात्सम्मृ-
ज्यात्। मूलतोऽधस्तात्। तदनुपूर्वं कल्पते। वर्षुको
भवतीति॥३॥

प्राचीमभ्याकारम्। अग्रैरन्तरतः। एवमिव ह्यन्नमद्यते।
अथो अग्राद्वा ओषधीनामूर्जं प्रजा उपजीवन्ति। ऊर्ज
एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ। अधस्तात्प्राचीम्। दण्डमुत्तमतः।

मूलै॒न् मूलं॑ प्र॒ति॒ष्ठित्यै॑। तस्मा॑द॒रत्नौ॑ प्रा॒ञ्चुपरि॑ष्टा॒ल्लोमा॑नि।
प्र॒त्यश्च॑ध॒स्तात्॑॥ ४॥

सु॒ग॒र्घ्येषा॑। प्रा॒णो वै सु॒वः॑। जु॒हूर्दक्षि॑णो॒ हस्तः॑। उ॒प॒भृत्स॒व्यः॑।
आ॒त्मा ध्रु॒वा। अन्न॑ꣳ स॒म्मार्ज॑नानि। मु॒खतो॑ वै प्रा॒णोऽपा॒नो
भू॒त्वा। आ॒त्मान॑मन्नं॑ प्र॒विश्य॑। बा॒ह्यत॑स्त॒नुवꣳ शु॑भयति।
तस्मा॑त्सु॒वमे॒वाग्रे॑ स॒म्मा॑र्ष्टि। मु॒खतो॑ हि प्रा॒णोऽपा॒नो
भू॒त्वा। आ॒त्मान॑मन्नमा॒विश॑ति। तौ प्रा॑णापा॒नौ। अ॒व्यर्धु॑कः
प्रा॒णापा॒नाभ्यां॑ भवति। य ए॒वं वेद॑॥ ५॥

जुहूर्मृज्याद्वतीति प्रत्यश्चधस्तान्माष्टि पञ्च च॥ ————— [१]

दि॒वः शिल्प॑म॒वत॑तम्। पृ॒थि॒व्याः क॒कुभि॑ श्रि॒तम्।
तेन॑ व॒यꣳ स॒हस्र॑वल्शेन। स॒पत्नं॑ नाशयामसि॒
स्वाहे॑ति॒ सु॒ख्स॒म्मार्ज॑नान्य॒ग्नौ प्र॑ ह॒रति॑। आपो॒ वै
दर्भाः॑। रू॒पमे॒वैषा॑मे॒तन्महि॑मानं॒ व्याच॑ष्टे। अ॒नुष्टु॑भ॒र्चा।
आ॒नुष्टु॑भः प्र॒जाप॑तिः। प्रा॒जाप॑त्यो वे॒दः। वे॒दस्याग्र॑ꣳ
सु॒ख्स॒म्मार्ज॑नानि॥ ६॥

स्वेनै॒वैनानि॑ छ॒न्दसा॑। स्वया॑ दे॒वत॑या॒ सम॑र्धयति। अथो
ऋ॒गवा॑व योषा॑। दर्भो॑ वृषा॑। तन्मि॑थुनम्। मि॒थुनमे॒वास्य॑
तद्य॒ज्ञे के॑रोति प्र॒जने॑नाय। प्रजा॑यते प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्यज॒मानः॑।
तान्ये॒के वृ॒थैवापा॑स्यन्ति। तत्तथा॑ न का॒र्यम्। आ॒रब्ध॑स्य
य॒ज्ञिय॑स्य॒ कर्म॑णः॒ सवि॑दोहः॥ ७॥

यद्ये॑नानि प॒शवो॑ऽभि॒ तिष्ठे॑युः। न तत्प॒शुभ्यः॑ कम्।
 अ॒द्भिर्मा॑र्जयित्वा॒त्क॒रे न्य॑स्येत्। यद्वै य॒ज्ञिय॑स्य कर्मणो॒-
 ऽन्यत्रा॑ऽऽहु॑तीभ्यः स॒न्तिष्ठ॑ते। उ॒त्क॒रो वाव॑ तस्य॑ प्र॒तिष्ठा॑।
 ए॒ता॑ हि तस्मै॑ प्र॒तिष्ठां॑ दे॒वाः स॒मभ॑रन्। यद॒द्भिर्मा॑र्जयति।
 तेन॑ शा॒न्तम्। यदु॑त्क॒रे न्य॑स्यति। प्र॒तिष्ठा॑मे॒वैनानि॑
 तद॑मयति॥८॥

प्रति॑ तिष्ठति प्र॒जया॑ प॒शुभिर्य॑जमानः। अथो॑ स्त॒म्बस्य॑ वा
 ए॒तद्रूप॑म्। यथ्सु॑खस॒म्मार्ज॑नानि। स्त॒म्बशो॑ वा ओष॑धयः।
 तासां॑ जरत्क॒क्षे प॒शवो॑ न र॑मन्ते। अप्रि॑यो ह्येषां॑ जरत्क॒क्षः।
 याव॑दप्रियो ह॒ वै ज॑रत्क॒क्षः प॑शूनाम्। ताव॑दप्रियः प॒शूनां॑
 भ॑वति। यस्यै॒तान्य॒न्यत्रा॑ग्नेर्दधति। न॒व॒दाव्या॑सु वा ओष॑धीषु
 प॒शवो॑ रमन्ते॥९॥

न॒व॒दा॒वो ह्येषां॑ प्रि॒यः। याव॑त्प्रियो ह॒ वै न॑वदा॒वः प॑शूनाम्।
 ताव॑त्प्रियः प॒शूनां॑ भ॑वति। यस्यै॒तान्य॒ग्नौ प्र॑हरन्ति।
 तस्मा॑दे॒तान्य॒ग्नावे॒व प्र॑हरेत्। य॒तरस्मि॑न्स॒म्मृज्या॑त्। प॒शूनां॑
 धृ॒त्यै। यो भू॑ताना॒मधि॑पतिः। रु॒द्रस्त॑न्तिच॒रो वृषा॑। प॒शूना॒स्माकं॑
 मा हि॑सीः। ए॒तद॑स्तु हु॒तं तव॑ स्वाहेत्य॑ग्निस॒म्मार्ज॑नान्य॒ग्नौ
 प्र॑हरति। ए॒षा वा ए॒तेषां॑ योनिः। ए॒षा प्र॑तिष्ठा। स्वा॒मे॒वैनानि॑
 योनि॑म्। स्वां॑ प्र॒तिष्ठां॑ ग॑मयति। प्रति॑ तिष्ठति प्र॒जया॑
 प॒शुभिर्य॑जमानः॥१०॥

वेदस्याग्रं सुखसम्मार्जनानि विदोहो गमयति पशवो रमन्ते हिंसीः षट् च॥—[२]

अयंज्ञो वा एषः। योऽपत्नीकः। न प्रजाः प्रजायेरन्।
पत्यन्वास्ते। यज्ञमेवाकः। प्रजानां प्रजननाय। यत्तिष्ठन्ती
सन्नह्येत। प्रियं ज्ञातिं रुन्ध्यात्। आसीना सन्नह्यते।
आसीना ह्येषा वीर्यं करोति॥११॥

यत्पश्चात्प्राच्यन्वासीत। अनया समदन्दधीत। देवानां
पत्न्या समदन्दधीत। देशाद्वक्षिणत उदीच्यन्वास्ते।
आत्मनो गोपीथाय। आशासाना सौमनसमित्याह।
मेध्यामेवैनां केवलीं कृत्वा। आशिषा समर्धयति। अग्नेरनु-
व्रता भूत्वा सन्नह्ये सुकृताय कमित्याह। एतद्वै पत्न्यै
व्रतोपनयनम्॥१२॥

तेनैवैनां व्रतमुपनयति। तस्मादाहुः। यश्चैवं वेद यश्च न।
योऽक्रमेव युते। यमन्वास्ते। तस्यामुष्मिल्लोके भवतीति
योऽक्रमेण। यद्योऽक्रमं। स योगः। यदास्ते। स क्षेमः॥१३॥

योगक्षेमस्य कृत्यै। युक्तं क्रियाता आशीः कामे युज्याता
इति। आशिषः समृद्धौ। ग्रन्थिं ग्रन्थाति। आशिषं एवास्यां
परि गृह्णाति। पुमान् वै ग्रन्थिः। स्त्री पत्नी। तन्मिथुनम्।
मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय। प्र जायते प्रजया
पशुभिर्यजमानः॥१४॥

अथो अर्धो वा एष आत्मनः। यत्पत्नी। यज्ञस्य धृत्या

अशिथिलं भावाय। सुप्रजसंस्त्वा वयः सुपत्नीरुपं
 सेदिमेत्याह। यज्ञमेव तन्मिथुनीकरोति। ऊनेऽतिरिक्तं
 धीयाता इति प्रजात्यै। महीनां पयोऽस्योषधीनां
 रस इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। तस्य
 तेऽक्षीयमाणस्य निर्वपामि देवयज्याया इत्याह। आ-
 मेवेतामा शास्ते॥१५॥

करोति व्रतोपनयनं क्षेमो यजमानः शास्ते॥ [३]

घृतं च वै मधुं च प्रजापतिरासीत्। यतो मध्वासीत्।
 ततः प्रजा असृजता तस्मान्मधुषि प्रजननमिवास्ति।
 तस्मान्मधुषा न प्रचरन्ति। यातयाम हि। आज्येन प्रचरन्ति।
 यज्ञो वा आज्यम्। यज्ञेनैव यज्ञं प्रचरन्त्ययातयामत्वाय।
 पत्यवेक्षते॥१६॥

मिथुनत्वाय प्रजात्यै। यद्वै पत्नीं यज्ञस्य करोति। मिथुनं
 तत्। अथो पत्न्या एवैष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्यै।
 अमेध्यं वा एतत्करोति। यत्पत्यवेक्षते। गार्हपत्येऽधि
 श्रयति मेध्यत्वाय। आहुवनीयमभ्युद्धवति। यज्ञस्य सन्तत्यै।
 तेजोऽसि तेजोऽनु प्रेहीत्याह॥१७॥

तेजो वा अग्निः। तेज आज्यम्। तेजसैव तेजः
 समर्धयति। अग्निस्ते तेजो मा विनैदित्याहाहिंसायै।
 स्फ्यस्य वर्त्मन्सादयति। यज्ञस्य सन्तत्यै। अग्नेर्जिह्वाऽसि
 सुभूर्देवानामित्याह। यथायजुरेवैतत्। धाम्नेधाम्ने देवेभ्यो

यजुषेयजुषे भवेत्याह। आमेवैतामा शास्ते॥१८॥

तद्वा अतः पवित्राभ्यामेवोत्पुनाति। यजमानो वा आज्यम्। प्राणापानौ पवित्रे। यजमान एव प्राणापानौ दधाति। पुनराहारम्। एवमिव हि प्राणापानौ सञ्चरतः। शुक्रमसि ज्योतिरसि तेजोऽसीत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। त्रिर्यजुषा। त्रयं इमे लोकाः॥१९॥

एषां लोकानामात्यै। त्रिः। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। अथाऽऽज्यवतीभ्यामपः। रूपमेवासांमेतद्वर्णं दधाति। अपि वा उताऽऽहुः। यथा ह वै योषां सुवर्णं५ हिरण्यं पेशलं बिभ्रती रूपाण्यास्ते। एवमेता एतर्हीति। आपो वै सर्वा देवताः॥२०॥

एषा हि विश्वेषां देवानां तनूः। यदाज्यम्। तत्रोभयोर्मामा५सा। जामि स्यात्। यद्यजुषाऽऽज्यं यजुषाऽप उत्पुनीयात्। छन्दसाऽप उत्पुनात्यजामित्वाय। अथो मिथुनत्वाय। सावित्रियर्चा। सवितृप्रसूतं मे कर्मासदिति। सवितृप्रसूतमेवास्य कर्म भवति। पच्छो गायत्रिया त्रिष्वमृद्धत्वाय। अद्विरेवौषधीः सं नयति। ओषधीभिः पशून्। पशुभिर्यजमानम्। शुक्रं त्वा शुक्रायां ज्योतिस्त्वा ज्योतिष्यर्चिस्त्वाऽर्चिषीत्याह सर्वत्वाय। पर्यास्या अनन्तरायाय॥२१॥

दे॒वा॒सुराः संय॑न्ता आसन्। स ए॒तमिन्द्र॑ आज्य॑स्याव-
का॒शम॑पश्यत्। तेनावै॑क्षत। ततो॑ दे॒वा अभ॑वन्। परा॑ऽसुराः।
य ए॒वं वि॒द्वानाज्य॑म॒वेक्ष॑ते। भव॑त्या॒त्मना॑। परा॑ऽस्य
भ्रातृ॑व्यो भवति। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। यदाज्ये॑ना॒न्यानि॑
ह॒वीऽष्य॑भिघा॒रय॑ति॥२२॥

अथ॑ के॒नाऽऽज्य॑मिति। स॒त्येनेति॑ ब्रूयात्। चक्षु॑र्वै स॒त्यम्।
स॒त्येनै॒वेन॑द॒भि घा॑रयति। ई॒श्वरो॑ वा ए॒षोऽन्धो॑ भवि॑तोः।
यश्चक्षु॑षाऽऽज्य॑म॒वेक्ष॑ते। नि॒मील्या॑वै॒क्षेत्। दा॒धारा॒त्मश्चक्षुः॑।
अ॒भ्याज्य॑ घा॒रय॑ति। आ॒ज्यं गृ॑ह्णाति॥२३॥

छन्दा॑ऽसि वा आ॒ज्यम्। छन्दा॑ऽस्ये॒व प्री॑णाति। च॒तुर्जु॑ह्वां
गृ॑ह्णाति। चतु॑ष्पादः प॒शवः॑। प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे। अ॒ष्टावु॑प॒भृति॑।
अ॒ष्टाक्ष॑रा गाय॒त्री। गा॒य॒त्रः प्रा॒णः। प्रा॒णमे॒व प॒शुषु॑ दधाति।
च॒तुर्ध्रु॑वायाम्॥२४॥

चतु॑ष्पादः प॒शवः॑। प॒शुष्वे॒वोपरि॑ष्टात्प्रति॑ तिष्ठति।
य॒ज॒मा॒नदे॒वत्या॑ वै जु॒हूः। भ्रातृ॑व्यदे॒वत्यो॑प॒भृत्। च॒तुर्जु॑ह्वां
गृ॑ह्ण॒न्भूयो॑ गृह्णीयात्। अ॒ष्टावु॑प॒भृति॑ गृह्ण॒न्कनी॑यः। यज॑मानायै॒व
भ्रातृ॑व्यमु॒प॒स्तिं करो॑ति। गो॒र्वै स्रुचः॑। च॒तुर्जु॑ह्वां गृह्णाति।
तस्मा॑च्चतु॑ष्पदी॥२५॥

अ॒ष्टावु॑प॒भृति॑। तस्मा॑द॒ष्टाश॑फा। च॒तुर्ध्रु॑वायाम्। तस्मा॑च्चतुः
स्त॒ना। गा॒मे॒व तथ्स॑ऽस्करोति। सा॑ऽस्मै स॑ऽस्कृ॒तेष॒मूर्ज॑

दुहे। यजु॒ह्वां गृ॒ह्णाति॑। प्र॒या॒जेभ्य॒स्तत्। यदु॑प॒भृति॑।
 प्र॒या॒जा॒नूया॒जेभ्य॒स्तत्। सर्व॑स्मै वा ए॒तद्य॒ज्ञाय॑ गृह्यते।
 यद्धु॒वाया॒माज्यम्॑॥ २६॥

अभिघारयति गृह्णाति ध्रुवायां चतुष्पदी प्रयाजानूयाजेभ्यस्तद्वे च॥ ————— [५]

आपो॑ दे॒वीर॒ग्रेपु॒वो अ॒ग्रेगु॒व इत्या॑ह। रू॒पमे॒वासा॑मे॒तन्महि॑मानं
 व्याच॑ष्टे। अ॒ग्रं इ॒मं य॒ज्ञं न॑य॒ताग्रै॑ य॒ज्ञप॑ति॒मित्या॑ह। अ॒ग्रं ए॒व
 य॒ज्ञं न॑यन्ति। अ॒ग्रं य॒ज्ञप॑तिम्। यु॒ष्मानिन्द्रो॑ऽवृणीत वृ॒त्रतूर्ये॑
 यू॒यमिन्द्र॑मवृणीध्वं वृ॒त्रतूर्य॑ इत्या॑ह। वृ॒त्रं ह॑ ह॒निष्य॑न्निन्द्र
 आपो॑ व॒त्रे। आपो॑ हेन्द्र॑ व॒त्रिरे। सं॒ज्ञामे॒वासा॑मे॒तत्सामा॑नं
 व्याच॑ष्टे। प्रोक्षि॑ताः स्थेत्या॑ह॥ २७॥

तेनाऽऽपः प्रोक्षिताः। अ॒ग्निर्दे॒वेभ्यो॑ नि॒लाय॑त। कृ॒ष्णो रू॒पं
 कृ॒त्वा। स व॒नस्प॑ती॒न्प्रावि॑शत्। कृ॒ष्णोऽस्या॑खरे॒ष्ठोऽग्नये॑ त्वा
 स्वाहे॑त्या॑ह। अ॒ग्नय॑ ए॒वैनं॑ जुष्टं करोति। अथो॑ अ॒ग्नेरे॒व मेध॑मव
 रुन्धे। वेदि॑र॒सि ब॒र्हिषे॑ त्वा स्वाहे॑त्या॑ह। प्र॒जा वै ब॒र्हिः।
 पृथि॒वी वेदिः॑॥ २८॥

प्र॒जा ए॒व पृथि॒व्यां प्रति॑ष्ठापयति। ब॒र्हि॒र॒सि सु॒गभ्य॑स्त्वा
 स्वाहे॑त्या॑ह। प्र॒जा वै ब॒र्हिः। यज॑मानः सु॒चः। यज॑मानमे॒व
 प्र॒जासु॑ प्रति॑ष्ठापयति। दि॒वे त्वाऽन्तरि॑क्षाय त्वा पृथि॒व्यै त्वेति॑
 ब॒र्हिरा॒साद्य॑ प्रोक्ष॑ति। ए॒भ्य ए॒वैनं॑लो॒केभ्यः॑ प्रोक्ष॑ति। अथ॑ ततः
 स॒ह सु॒चा पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यश्च॑ ग्र॒न्थिं प्रत्यु॑क्षति। प्र॒जा वै ब॒र्हिः।

यथा स॒ृत्यै काल॑ आपः॑ पुरस्ता॒द्यन्ति॑॥२९॥

ता॒दृगे॒व तत्। स्व॒धा पि॒तृभ्य॑ इत्या॒ह। स्व॒धाका॒रो हि
पि॒तृणा॑म्। ऊ॒र्ध्वं ब॒र्हिष॑द्भ्य॒ इति॑ दक्षि॒णायै॑ श्रो॒णेरोत्तर॑स्यै
नि॒नय॑ति सन्त॒त्यै। मा॒सा वै पि॒तरो॑ ब॒र्हिष॑दः। मा॒साने॒व
प्री॑णाति। मा॒सा वा ओष॑धीर्व॒र्धय॑न्ति। मा॒साः पच॑न्ति
समृ॑द्ध्यै। अ॒न॒ति॒स्कन्द॑न् ह प॒र्जन्यो॑ व॒र्षति॑। यत्रै॒तदे॒वं
क्रि॒यते॑॥३०॥

ऊ॒र्जा पृ॑थि॒वीं ग॑च्छ॒तेत्या॒ह। पृ॑थि॒व्यामे॒वोर्जं॑ दधाति। तस्मा॑त्-
पृ॑थि॒व्या ऊ॒र्जा भु॑ञ्जते। ग्र॒न्थिं वि स्र॑सयति। प्र॒ज॒नय॑त्ये॒व
तत्। ऊ॒र्ध्वं प्रा॑ञ्चमु॒द्धूढं॑ प्र॒त्यश्च॑मा य॑च्छति। तस्मा॑त्प्रा॒चीन॑-
रेतो॑ धीयते। प्र॒तीचीः॑ प्र॒जा जा॑यन्ते। विष्णोः॑ स्तूपोऽसीत्या॒ह।
य॒ज्ञो वै विष्णुः॑॥३१॥

य॒ज्ञस्य॑ धृ॒त्यै। पुरस्ता॑त्प्र॒स्तरं॑ गृह्णाति। मुख्य॑मे॒वेन॑ करोति।
इय॑न्तं गृह्णाति। प्र॒जाप॑तिना य॒ज्ञमु॒खेन॑ सम्मि॑तम्। इय॑न्तं
गृह्णाति। य॒ज्ञप॑रुषा॒ सम्मि॑तम्। इय॑न्तं गृह्णाति। ए॒ताव॑द्वै पुरु॑षे
वी॒र्य॑म्। वी॒र्य॑सम्मि॑तम्॥३२॥

अप॑रिमितं गृह्णाति। अप॑रिमित॒स्याव॑रुद्ध्यै। तस्मि॑न्प॒वित्रे॑
अपि॑ सृजति। यज॑मानो॒ वै प्र॑स्तरः। प्रा॒णापा॒नौ प॒वित्रे॑।
यज॑मान ए॒व प्रा॑णापा॒नौ द॑धाति। ऊ॒र्णाम्र॑दसं त्वा
स्तृ॒णामी॒त्याह॑। यथा॒य॒जुरे॒वैतत्। स्वा॒स॒स्थं दे॒वेभ्य॑ इत्या॒ह।

देवेभ्य एवैनंत्स्वासस्थं करोति॥३३॥

ब॒र्हिः स्तृ॑णाति। प्र॒जा वै ब॒र्हिः। पृथि॒वी वेदिः॑। प्र॒जा ए॒व
पृथि॒व्यां प्रति॑ष्ठापयति। अ॒न॒ति॒दृश्जं॑ स्तृणाति। प्र॒जयै॒वैनं॑
प॒शुभि॒रन॑तिदृश्जं करोति। धा॒रय॑न्प्र॒स्तरं॑ प॒रि॒धी॒न्यरि॑ दधाति।
यज॑मानो वै प्र॒स्तरः॑। यज॑मान ए॒व तथ्स्व॒यं प॒रि॒धी॒न्यरि॑
दधाति। ग॒न्ध॒र्वोऽसि॑ वि॒श्वाव॑सुरित्याह॥३४॥

वि॒श्वमे॒वायु॑र्यज॑माने दधाति। इन्द्र॑स्य बा॒हुर॑सि दक्षि॑ण
इत्याह॑। इन्द्रि॒यमे॒व यज॑माने दधाति। मि॒त्रावरु॑णौ
त्वोत्त॑रतः प॒रि॒धत्ता॒मित्या॑ह। प्रा॒णापा॒नौ मि॒त्रावरु॑णौ।
प्रा॒णापा॒नावे॒वास्मि॑न्दधाति। सूर्य॑स्त्वा पु॒रस्ता॑त् पा॒त्वित्या॑ह।
रक्ष॑सामप॑हत्यै। कस्या॑श्चिद॒भि॒शस्त्या॑ इत्याह॑। अ॒प॒रि॒मिता॑दे॒वैनं॑
पाति॥३५॥

वी॒तिहो॑त्रं त्वा क॒व इत्या॑ह। अ॒ग्निमे॒व हो॒त्रेण॑ स॒म॒र्धय॑ति।
द्यु॒मन्तं॑ स॒मि॒धीम॒हीत्या॑ह स॒मि॒द्धौ। अ॒ग्ने बृ॒हन्त॑मध्व॒र
इत्या॑ह वृद्धौ॑। वि॒शो य॒त्रे स्थ॑ इत्याह॑। वि॒शां
यत्यै॑। उ॒दी॒चीना॑ग्रे नि द॑धाति प्रति॑ष्ठित्यै। वसू॑नां
रु॒द्राणा॑मादित्या॒नां स॒द॑सि सी॒देत्या॑ह। दे॒वता॑नामे॒व स॒दने॑
प्र॒स्तरं॑ सा॒दय॑ति। जुहू॑रसि घृ॒ताची॑ नाम्नेत्याह॥३६॥

अ॒सौ वै जु॒हूः। अ॒न्तरि॑क्षमु॒पभृ॑त्। पृथि॒वी ध्रु॒वा। तासा॑मे॒तदे॒व
प्रि॒यं नाम॑। यद्घृ॒ताची॑ति। यद्घृ॒ताची॑त्याह॑। प्रि॒येणै॒वेना॑

नाम्ना सादयति। एता असदन्त्सुकृतस्य लोक इत्याह।
 सत्यं वै सुकृतस्य लोकः। सत्य एवैनः सुकृतस्य लोके
 सादयति। ता विष्णो पाहीत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञस्य
 धृत्यै। पाहि यज्ञं पाहि यज्ञपतिं पाहि मां यज्ञनियमित्याह।
 यज्ञाय यजमानायाऽऽत्मने। तेभ्य एवाऽऽशिषमाशास्ते-
 ऽनात्यै॥३७॥

स्थेत्याह पृथिवी वेदिर्यन्ति क्रियते वीणुर्वीर्यसम्मितं करोत्याह पाति नाम्नेत्याह लोके सादयति
 पद च॥ _____ [६]

अग्निना वै होत्रा। देवा असुरानभ्यभवन्। अग्नये
 समिध्यमानायानुब्रूहीत्याह भ्रातृव्याऽभिभूत्यै। एकविंशति-
 मिध्मदारूणि भवन्ति। एकविंशो वै पुरुषः। पुरुषस्याऽऽत्यै।
 पञ्चदशेध्मदारूण्यभ्या दधाति। पञ्चदश वा अर्धमासस्य
 रात्रयः। अर्धमासशः संवत्सर आप्यते। त्रीन्परिधीन्परि
 दधाति॥३८॥

ऊर्ध्वे समिधावा दधाति। अनूयाजेभ्यः समिधमतिं शिनष्टि।
 षट्त्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। वेदेनोप
 वाजयति। प्राजापत्यो वै वेदः। प्राजापत्यः प्राणः। यजमान
 आहवनीयः। यजमान एव प्राणं दधाति॥३९॥

त्रिरुपं वाजयति। त्रयो वै प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति।
 वेदेनोपयत्यं स्रुवेण प्राजापत्यमाधारमा धारयति। यज्ञो
 वै प्रजापतिः। यज्ञमेव प्रजापतिं मुखत आरभते। अथो

प्रजापतिः सर्वा देवताः। सर्वा एव देवताः प्रीणाति।
अग्निमग्नीत्रिस्त्रिः सं मृड्ढीत्याह। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥४०॥

अथो रक्षसामपहत्यै। परिधीन्त्सं माँष्टि। पुनात्येवैनान्।
त्रिस्त्रिः सं माँष्टि। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। अथो
एते वै देवाश्वाः। देवाश्वानेव तत्सं माँष्टि। सुवर्गस्य लोकस्य
समष्ट्यै। आसीनोऽन्यमाघारमा घारयति॥४१॥

तिष्ठन्नन्यम्। यथाऽनो वा रथं वा युञ्ज्यात्। एवमेव
तदध्वर्युर्यज्ञं युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्याभ्यूढ्यै। वहन्त्येनं
ग्राम्याः पशवः। य एवं वेद। भुवनमसि वि प्रथस्वेत्याह।
यज्ञो वै भुवनम्। यज्ञ एव यजमानं प्रजया पशुभिः
प्रथयति। अग्ने यष्टिरिदं नम इत्याह॥४२॥

अग्निर्वै देवानां यष्टा। य एव देवानां यष्टा। तस्मा एव
नमस्करोति। जुह्वेह्यग्निस्त्वा ह्वयति देवयज्याया उपभृदेहि
देवस्त्वा सविता ह्वयति देवयज्याया इत्याह। आग्नेयी वै
जुहूः। सावित्र्युपभृत्। ताभ्यामेवैने प्रसूत आदत्ते। अग्नाविष्णु
मा वामव क्रमिषमित्याह। अग्निः पुरस्तात्। विष्णुर्यज्ञः
पश्चात्॥४३॥

ताभ्यामेव प्रतिप्रोच्यात्या क्रामति। विजिहाथां मा
मा सन्ताप्तमित्याहाहिंसायै। लोकं मे लोककृतौ
कृणुतमित्याह। आमेवैतामा शास्ते। विष्णोः स्थानमसीत्याह।
यज्ञो वै विष्णुः। एतत्खलु वै देवानामपराजितमायतनम्।

यद्यज्ञः। देवानामेवापराजित आयतने तिष्ठति। इत इन्द्रो
अकृणोद्वीर्याणीत्याह॥४४॥

इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। समारभ्योर्ध्वो अर्ध्वरो
दिविस्पृशमित्याह वृद्धौ। आधारमाधार्यमाणमनु समारभ्य।
एतस्मिन्काले देवाः सुवर्गं लोकमायन्। साक्षादेव यजमानः
सुवर्गं लोकमेति। अथो समृद्धेनैव यज्ञेन यजमानः
सुवर्गं लोकमेति। अहुतो यज्ञो यज्ञपतेरित्याहानात्यै।
इन्द्रावान्ध्रस्वाहेत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। बृहद्वा
इत्याह॥४५॥

सुवर्गो वै लोको बृहद्वाः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यौ।
यजमानदेवत्या वै जुहूः। भ्रातृव्यदेवत्योपभृत्। प्राण
आधारः। यत्संस्पर्शयत्। भ्रातृव्येऽस्य प्राणं दध्यात्।
असंस्पर्शयन्नत्या क्रामति। यजमान एव प्राणं दधाति।
पाहि मांऽग्ने दुश्चरितादा मा सुचरिते भजेत्याह॥४६॥

अग्निर्वाव पवित्रम्। वृजिनमनृतं दुश्चरितम्। ऋजुकर्म
सत्यं सुचरितम्। अग्निरेवैनं वृजिनादनृताद्दुश्चरितात्पाति।
ऋजुकर्म सत्ये सुचरिते भजति। तस्मादेवमा शास्ते।
आत्मनो गोपीथाय। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यदाधारः।
आत्मा ध्रुवा॥४७॥

आधारमाधार्य ध्रुवां समनक्ति। आत्मन्नेव यज्ञस्य शिरः

प्रतिं दधाति। द्विः समनक्ति। द्वौ हि प्राणापानौ। तदाहुः।
त्रिरेव समञ्ज्यात्। त्रिधातु हि शिर इति। शिर इवैतद्यज्ञस्य।
अथो त्रयो वै प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति। मुखस्य
शिरोऽसि सञ्ज्योतिषा ज्योतिरङ्गामित्याह। ज्योतिरेवास्मा
उपरिष्ठादधाति। सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै॥४८॥

परिदधाति प्राणं दधाति हि यज्ञो धारयति नम इत्याह पश्चाद्विर्याणीत्याह भा इत्याह
भुजेत्याह ध्रुवैवास्मिन्दधाति त्रीणि च॥

[७]

धिष्ण्या वा एते न्युप्यन्ते। यद्वह्मा। यद्धोता। यदध्वर्युः।
यदग्नीत्। यद्यजमानः। तान् यदन्तरेयात्। यजमानस्य
प्राणान्त्सङ्कर्षेत्। प्रमायुकः स्यात्। पुरोडाशमपगृह्य
सञ्चरत्यध्वर्युः॥४९॥

यजमानायैव तल्लोकः शिषति। नास्य प्राणान्त्सङ्कर्षति।
न प्रमायुको भवति। पुरस्तात् प्रत्यङ्गुसीनः। इडाया इडामा
दधाति। हस्त्याः होत्रे। पशवो वा इडा। पशवः पुरुषः।
पशुष्वेव पशून्प्रतिष्ठापयति। इडायै वा एषा प्रजातिः॥५०॥

तां प्रजातिं यजमानोऽनु प्र जायते। द्विरङ्गुलावनक्ति
पर्वणोः। द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै। सकृदुप स्तृणाति। द्विरा
दधाति। सकृदभि धारयति। चतुः सम्पद्यते। चत्वारि वै
पशोः प्रतिष्ठानानि। यावानेव पशुः। तमुपह्वयते॥५१॥

मुखमिव प्रत्युपह्वयेत। सम्मुखानेव पशूनुप ह्वयते। पशवो
वा इडा। तस्मात्साऽन्वारभ्या। अध्वर्युणा च यजमानेन च।

उपहूतः पशुमानं सानीत्याह। उप ह्येनौ ह्वयंते होता। इडाये
देवतानामुपह्वे। उपहूतः पशुमान्भवति। य एवं वेद॥५२॥

यां वै हस्त्यामिडामादधाति। वाचः सा भागधेयम्।
यामुपह्वयते। प्राणानां सा। वाचं चैव प्राणांश्चाव रुन्धे।
अथ वा एतर्ह्युपहूतायामिडायाम्। पुरोडाशस्यैव बर्हिषदो
मीमांसा। यजमानं देवा अब्रुवन्। हविर्नो निर्वपेति।
नाहमभागो निर्वपस्यामीत्यब्रवीत्॥५३॥

न मयाऽभागयाऽनुवक्ष्यथेति वागब्रवीत्। नाहमभागा
पुरोनुवाक्या भविष्यामीति पुरोनुवाक्या। नाहमभागा याज्या
भविष्यामीति याज्या। न मयाऽभागेन वर्षद्वरिष्यथेति
वषट्कारः। यद्यजमानभागं निधाय पुरोडाशं बर्हिषदं
करोति। तानेव तद्वाग्निः करोति। चतुर्धा करोति। चतस्रो
दिशः। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति। बर्हिषदं करोति॥५४॥

यजमानो वै पुरोडाशः। प्रजा बर्हिः। यजमानमेव
प्रजासु प्रतिष्ठापयति। तस्मादस्त्राऽन्याः प्रजाः
प्रतितिष्ठन्ति। मांसेनान्याः। अथो खल्वाहुः। दक्षिणा
वा एता हविर्यज्ञस्यान्तर्वेद्यं रुध्यन्ते। यत्पुरोडाशं
बर्हिषदं करोतीति। चतुर्धा करोति। चत्वारो ह्येते
हविर्यज्ञस्यर्त्विजः॥५५॥

ब्रह्मा होताऽध्वर्युरग्नीत्। तमभि मृशेत्। इदं ब्रह्मणः। इदं

होतुः। इदमध्वर्योः। इदमग्नीध इति। यथैवादः सौम्येऽध्वरे।
आदेशमृत्विग्भ्यो दक्षिणा नीयन्ते। तादृगेव तत्। अग्नीधे
प्रथमाया दधाति॥५६॥

अग्निमुखा हृद्धिः। अग्निमुखामेवर्द्धिं यजमान ऋध्नोति।
सकृदुपस्तीर्य द्विरादधत्। उपस्तीर्य द्विरभि धारयति।
षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। वेदेन
ब्रह्मणे ब्रह्मभागं परिहरति। प्राजापत्यो वै वेदः। प्राजापत्यो
ब्रह्मा॥५७॥

सविता यज्ञस्य प्रसूत्यै। अथ काममन्येन। ततो होत्रे।
मध्यं वा एतद्यज्ञस्य। यद्धोता। मध्यत एव यज्ञं प्रीणाति।
अथाध्वर्यवे। प्रतिष्ठा वा एषा यज्ञस्य। यदध्वर्युः।
तस्माद्धविर्यज्ञस्यैतामेवाऽऽवृतमनु॥५८॥

अन्या दक्षिणा नीयन्ते। यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै। अग्निमग्नीध्सकृत्सं-
कृत्सं मृद्धीत्याह। पराडिव ह्येतर्हि यज्ञः। इषिता दैव्या
होतार इत्याह। इषितं हि कर्म क्रियते। भद्रवाच्याय
प्रेषितो मानुषः सूक्तवाकाय सूक्ता ब्रूहीत्याह। आ-
मेवैतामा शास्ते। स्वगा दैव्या होतृभ्य इत्याह। यज्ञमेव
तत्स्वगा करोति। स्वस्तिर्मानुषेभ्य इत्याह। आमेवैतामा
शास्ते। शं योर्ब्रूहीत्याह। शंयुमेव बार्हस्पत्यं भागधेयेन
समर्धयति॥५९॥

चरत्यध्वर्युः प्रजातिर्हयते वेदाब्रवीद्वरहिषदं करोत्यृत्विजो दधाति ब्रह्माऽनुकरोति चत्वारिं

च॥ _____[८]

अथ॒ स्रुचा॑वनुष्टु॒ग्भ्यां॑ वाज॑वती॒भ्यां॑ व्यू॒हति॑। प्र॒ति॒ष्ठा वा
अ॒नुष्टुक्। अन्नं॑ वाजः॒ प्रति॑ष्ठित्यै। अ॒न्नाद्य॑स्याव॒रुद्धौ॑। प्राचीं॑
जुहू॑मू॒हति॑। जा॒ताने॒व भ्रात॑र्व्यान्प्र॒णुद॑ते। प्र॒तीची॑मुप॒भृत॑म्।
ज॒निष्य॑माणाने॒व प्रति॑नुदते। सवि॑षू॒च ए॒वापो॑ह्य॒ स॒पत्नान्
यज॑मानः। अ॒स्मिँल्लो॒के प्रति॑ तिष्ठति॥६०॥

द्वाभ्या॑म्। द्विप्र॑तिष्ठो हि। वसु॑भ्यस्त्वा रु॒द्रेभ्य॑स्त्वा-
ऽऽदि॒त्येभ्य॑स्त्वेत्या॒ह। यथा॑य॒जुरे॒वैतत्। सु॒क्षु प्र॑स्तर॒मन॑क्ति।
इ॒मे वै लो॒काः सु॒चः। यज॑मानः प्र॒स्तरः। यज॑मानमे॒व
तेज॑साऽन॒क्ति। त्रे॒धाऽन॑क्ति। त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः॥६१॥

ए॒भ्य ए॒वैनं॑ लो॒केभ्यो॑ऽन॒क्ति। अ॒भिपूर्व॑मन॒क्ति। अ॒भिपूर्व॑मे॒व
यज॑मानं॒ तेज॑साऽन॒क्ति। अ॒क्तः रि॒हाणा॑ इत्या॒ह। तेजो॑ वा
आज्य॑म्। यज॑मानः प्र॒स्तरः। यज॑मानमे॒व तेज॑साऽन॒क्ति।
वि॒यन्तु॑ वय॒ इत्या॑ह। वयं॑ ए॒वैनं॑ कृ॒त्वा। सु॒वर्गं॑ लो॒कं
ग॑मयति॥६२॥

प्र॒जां योनिं॑ मा निर्मृ॑क्ष॒मित्या॑ह। प्र॒जायै॑ गोपी॒थाय॑।
आप्या॑यन्ता॒माप॑ ओष॑धय॒ इत्या॑ह। आप॑ ए॒वौष॑धी॒रा
प्या॑ययति। म॒रुतां॑ पृष॑तयः॒ स्थेत्या॑ह। म॒रुतो॑ वै वृ॒ष्ट्या
ई॒शते॑। वृष्टि॑मे॒वाव॑ रुन्धे। दि॒वं गच्छ॑ ततो॑ नो वृष्टि॑मे॒रये॑त्या॒ह।
वृष्टि॑र्वै द्यौः। वृष्टि॑मे॒वाव॑ रुन्धे॥६३॥

याव॑द्वा अ॒ध्वर्युः॑ प्र॒स्तरं॑ प्र॒हर॑ति। ताव॑द॒स्यायु॑र्म॒ीयते॑।

आयुष्पा अग्नेऽस्यायुर्मे पाहीत्याह। आयुरेवाऽऽत्मन्धत्ते।
यावद्वा अंघ्र्युः प्रस्तरं प्रहरति। तावदस्य चक्षुर्मयते।
चक्षुष्पा अग्नेऽसि चक्षुर्मे पाहीत्याह। चक्षुरेवाऽऽत्मन्धत्ते।
ध्रुवाऽसीत्याह प्रतिष्ठित्यै। यं परिधिं पर्यधत्था इत्याह॥६४॥

यथायजुरेवैतत्। अग्ने देव पणिभिर्वीयमाण इत्याह। अग्नयं
एवैनं जुष्टं करोति। तन्त एतमनु जोषं भरामीत्याह।
सजातानेवास्मा अनुकान्करोति। नेदेष त्वदपचेतयाता
इत्याहानुख्यात्यै। यज्ञस्य पाथ उप समितमित्याह।
भूमानमेवोपैति। परिधीन्प्र हरति। यज्ञस्य समिष्ठ्यै॥६५॥

स्रुचौ सं प्रस्नावयति। यदेव तत्र क्रूरम्। तत्तेन
शमयति। जुह्वामुपभृतम्। यजमानदेवत्या वै जुहूः।
भ्रातृव्यदेवत्योपभृतम्। यजमानायैव भ्रातृव्यमुपस्तिं करोति।
सः३३स्त्रावभागाः स्थेत्याह। वसवो वै रुद्रा आदित्याः
सः३३स्त्रावभागाः। तेषां तद्भागधेयम्॥६६॥

तानेव तेन प्रीणाति। वैश्वदेव्यर्चा। एते हि विश्वे देवाः।
त्रिष्टुग्भवति। इन्द्रियं वै त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव यजमाने
दधाति। अग्नेर्वामपन्नगृहस्य सदसि सादयामीत्याह। इयं
वा अग्निरपन्नगृहः। अस्या एवैने सदने सादयति। सुम्नायं
सुम्निनी सुम्ने मां धत्तमित्याह॥६७॥

प्रजा वै पशवः सुम्नम्। प्रजामेव पशूनात्मन्धत्ते। धुरि धुर्यौ

पात॒मित्या॑ह। जा॒या॒प॒त्योर्गो॑पी॒थाय॑। अ॒ग्नेऽद॒ब्धा॒योऽशी॑त॒तनो॑
इत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॑वैतत्। पा॒हि मा॒ऽद्य दि॒वः पा॒हि प्र॑सि॒त्यै
पा॒हि दुरि॑ष्ठ्यै पा॒हि दु॑र॒न्न॒न्यै पा॒हि दु॑श्च॒रिता॑दित्या॑ह।
आ॒मे॒वैता॑मा शा॒स्ते। अ॒वि॒ष॒न्नः पि॒तुं कृ॑णु सु॒षदा॑ योनि॑ः
स्वा॒हेती॑ध्मसं॒वृश्च॑नान्यन्वा॒हार्य॑प॒चने॑ऽभ्या॒धाय॑ फली॒करण॑होमं
जु॒होति॑। अति॑रि॒क्तानि॑ वा इ॒ध्मसं॑ वृश्च॑नानि॥६८॥

अति॑रि॒क्ताः फली॑कर॒णाः। अति॑रि॒क्तमा॒ज्योच्छे॑षणम्।
अति॑रि॒क्त ए॒वाति॑रि॒क्तं द॑धाति। अथो॒ अति॑रि॒क्तेनै॒वाति॑रि॒क्त-
मा॒त्स्वाऽव॑ रुन्धे। वेदि॑र्दे॒वेभ्यो॑ नि॒लाय॑त। तां वे॒देना॑न्व॒विन्द॑न्।
वे॒देन॑ वेदि॑ वि॒विदुः पृथि॑वीम्। सा प॑प्र॒थे पृथि॑वी पार्थि॑वानि।
ग॒र्भं बि॒भर्ति॑ भुव॑नेष्वन्तः। ततो॑ य॒ज्ञो जा॑यते वि॒श्वदा॑नि॒रिति॑
पु॒रस्ता॑ऽथ्स्तम्ब॒य॒जुषो॑ वे॒देन॑ वेदि॑ः स॒म्मा॒र्ष्यनु॑वित्यै॥६९॥

अथो॒ यद्वे॑दश्च॒ वेदि॑श्च॒ भव॑तः। मि॒थुन॑त्वाय॒ प्रजा॑त्यै।
प्र॒जाप॑ते॒र्वा ए॒तानि॑ श्मश्रू॒णि। यद्वे॑दः। प॒त्न्या उ॒पस्थ॑
आस्य॑ति। मि॒थुन॑मे॒व क॑रोति। वि॒न्दते॑ प्र॒जाम्। वे॒दः होता॑-
ऽऽह॑व॒नीया॑ऽथ्स्तृण॒त्रैति॑। य॒ज्ञमे॒व तथ्स॑न्त॒नोत्यो॑त्तर॒स्माद॑र्ध-
मा॒सात्। तः स॑न्त॒तमु॑त्तरे॒ऽर्धमा॑स आल॑भते॥७०॥

तं का॒लेका॑ल आ॒गते॑ यज॒ते। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। स त्वा
अ॒ध्व॒र्युः स्या॑त्। यो यतो॑ य॒ज्ञं प्र॑यु॒ङ्के। तदे॑नं प्र॒तिष्ठा॑पय॒तीति॑।
वा॒ता॒द्वा अ॒ध्व॒र्युर्य॑ज्ञं प्र॑यु॒ङ्के। दे॒वा गा॑तुवि॒दो गा॑तुं वि॒त्वा
गा॒तुमि॑तेत्या॑ह। यत॑ ए॒व य॒ज्ञं प्र॑यु॒ङ्के। तदे॑नं प्र॒तिष्ठा॑पयति।

प्रति तिष्ठति प्रजयां पशुभिर्यजमानः॥७१॥

तिष्ठतीमे लोका गमयति द्यौर्वृष्टिमेवाव रुन्धे पर्यधत्था इत्याह समिष्टौ भागधेयन्धत्तमित्याह वा
इध्मसं वृश्नान्यनुवित्यै लभते यजमानः॥—————[९]

यो वा अयथादेवतं यज्ञमुपचरति। आ देवताभ्यो वृश्च्यते।
पापीयान्भवति। यो यथादेवतम्। न देवताभ्य आवृश्च्यते।
वसीयान्भवति। वारुणो वै पाशः। इमं विष्यामि वरुणस्य
पाशमित्याह। वरुणपाशादेवैनां मुञ्चति। सवितृप्रसूतो
यथादेवतम्॥७२॥

न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति। धातुश्च योनौ
सुकृतस्य लोक इत्याह। अग्निर्वै धाता। पुण्यं कर्म
सुकृतस्य लोकः। अग्निरेवैनां धाता। पुण्ये कर्मणि
सुकृतस्य लोके दधाति। स्योनं मे सह पत्या करोमीत्याह।
आत्मनश्च यजमानस्य चानात्यै सन्त्वाय। समायुषा सं
प्रजयेत्याह॥७३॥

आमेवैतामा शास्ते पूर्णपात्रे। अन्ततोऽनुष्टुभां। चतुष्पद्वा
एतच्छन्दः प्रतिष्ठितं पत्न्यै पूर्णपात्रे भवति। अस्मिंल्लोके
प्रति तिष्ठानीति। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। अथो वाग्वा
अनुष्टुक्। वाङ्मिथुनम्। आपो रेतः प्रजननम्। एतस्माद्वै
मिथुनाद्विद्योतमानः स्तनयन्वर्षति। रेतः सिञ्चन्॥७४॥

प्रजाः प्रजनयन्। यद्वै यज्ञस्य ब्रह्मणा युज्यते। ब्रह्मणा वै तस्य
विमोकः। अद्भिः शान्तिः। विमुक्तं वा एतर्हि योऽक्रं ब्रह्मणा।

आ॒दायै॑न॒त्पत्नीं॑ स॒हाप॑ उप॒गृह्णी॑ते॒ शान्त्यै॑। अ॒ञ्ज॒लौ पूर्ण॑पात्रमा
न॒यति॑। रे॒तं ए॒वास्यां॑ प्र॒जां द॑धाति। प्र॒जया॑ हि म॒नुष्यैः॑ पूर्णः।
मुखं॑ वि मृ॒ष्टे। अ॒व॒भृथ॑स्यै॒व रूपं॑ कृ॒त्वोत्तिष्ठ॑ति॥७५॥

सवितृप्रसूतो यथादेवतं प्रजयेत्याह सिञ्चन्मृष्ट एकं च॥—————[१०]

परि॒वेषो॑ वा ए॒ष वन॑स्पती॒नाम्। यदु॑प॒वेषः॑। य ए॒वं
वेदं॑ वि॒न्दते॑ परि॒वेषार॑म्। तमु॑त्क॒रे। यं दे॒वा म॑नुष्ये॒षु।
उप॒वेषम॑धा॒रयन्। ये अ॒स्मदप॑ चे॒तसः॑। ता॒न॒स्मभ्य॑मिहा
कुरु॑। उप॒वेषो॑प॒ विद्धि॑ नः॥७६॥

प्र॒जां पुष्टि॑मथो॒ धनम्॑। द्वि॒पदो॑ न॒श्चतु॑ष्पदः। ध्रु॒वानन॑प॒-
गा॒न्कुर्वि॑ति॒ पुरस्ता॑त्प्र॒त्यश्च॒मुप॑ गू॒हति॑। तस्मा॑त्पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यश्चः॑
शू॒द्रा अव॑स्यन्ति। स्थ॒विम॑त उप॒गूह॑ति। अप्र॑तिवादिन
ए॒वैनान्कुरु॑ते। धृष्टि॒र्वा उप॑वेषः। शु॒चर्तो॑ वज्रो॒ ब्रह्म॑णा
सं॒शितः॑। योप॑वेषे शुक्। साऽमु॑मृच्छतु॒ यं द्वि॑ष्म
इति॥७७॥

अथा॑स्मै नाम॒ गृह्य॑ प्रह॑रति। नि॒र॒मु॒नुद् ओक॑सः। स॒प॒लो
यः पृ॑त॒न्यति॑। नि॒र्बा॒ध्येन॑ ह॒विषा॑। इन्द्र॑ ए॒णं परा॑शरीत्। इ॒हि
ति॒स्रः परा॑वतः। इ॒हि प॑श्च जना॒ं अ॒ति। इ॒हि ति॒स्रोऽति॑
रोच॑नायावत्। सूर्यो॑ अ॒सद्वि॑वि। प॒र॒मान्त्वा॑ परा॒वतम्॑॥७८॥

इन्द्रो॑ नयतु वृ॒त्रहा॑। यतो॒ न पुन॑राय॑सि। श॒श्वती॑भ्यः
समा॑भ्य॒ इति॑। त्रि॒वृ॒द्धा ए॒ष वज्रो॑ ब्रह्म॑णा सं॒शितः॑। शु॒चैवैनं॑
वि॒ध्वा। ए॒भ्यो लो॒केभ्यो॑ नि॒र्णु॑द्य। वज्रेण॑ ब्रह्म॑णा स्तृणु॑ते।

हृतोऽसाववधिष्मामुमित्याह स्तृत्यै। यं द्विष्यात्तं ध्यायेत्।
शुचैवैनमर्पयति॥७९॥

प्रत्युष्टं दिवः शिल्पमयज्ञो घृतं च देवासुराः स एतमिन्द्र आपो देवीग्निना धिष्ण्या
अथ सुचौ यो वा अयथादेवतं परिवेषो वा एकादश॥११॥

प्रत्युष्टमयज्ञ एषा हि विश्वेषां देवानामूर्जा पृथिवीमथो रक्षन्तानां प्रजातिं द्वाभ्यां तं
कालेकाले नवसप्ततिः॥७९॥

प्रत्युष्टमर्पयति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः
प्रपाठकः समाप्तः॥